

EWA ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
ORCID: 0000-0001-8051-8608

*LA PIERRE ETERNELLE OU SOIT
LA GLAURA AUGURELLI PHILOSOFI ANGLI.*
TAJEMNICERECEPTY W KSIĘDZE KABAŁ KRÓLOWEJ SOBIESKIEJ
W RĘKOPISIE 2284 BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ

Słowa kluczowe: Maria Kazimiera Sobieska, Kamień Filozoficzny, Giovanni Aurelio Augurello, Lynkeus, nimfa Glaura

Księga kabał królowej Sobieskiej to klocek zawierający rękopisy dotyczące kabały i numerologii, pisane w językach włoskim, francuskim, łacińskim i niemieckim różnymi rękami, które zbierała królowa Maria Kazimiera Sobieska w czasie swego pobytu w Rzymie, w latach 1699–1714¹. W zbiorze tym znajdują się także teksty francuskie pisane ręką królowej wdowy, a wśród nich recepty na leki przywracające zdrowie.

Szczególne zainteresowanie budzi jedna z takich recept na kartach 125r- 126r. W tytule występują bowiem takie słowa: *La Pierre Eternelle*, czyli Wieczny Kamień, oraz nazwisko: *Glaura Augurelli* i tytuł: *Philosofi Angli*, który nie jest zapisany po francusku. W tekście recepty znajdują się także dwa odsyłacze, co wskazuje, że królowa wdowa w czasie kopiowania tekstu opuściła fragment, który dopisała na końcu, i zaznaczyła, gdzie ma być wprowadzony².

¹ F. Boni, E. Śnieżyńska-Stolot, *Księga kabał królowej Sobieskiej. Teksty w języku włoskim*, Kraków 2021, s. 11–13.

² Tekst recepty po wprowadzeniu fragmentu zapisanego na końcu w miejscu zaznaczonym odsyłaczem. Tłumaczenie prof. dr hab. Anny Bochnak.

Wieczny Kamień lub Glaura Augurelli Filofofa Angli. Bierzesz dwie części rtęci pobranej z antymonu z Węgier, dwie części siarki antymonu pobranej ze zwykłego żużlu wspomnianego antymonu i część kwiatu siarczanego, miesza się całość w kamiennym moździerzku tłuczkiem z bukszpanu i robi się z niego jednolity proszek, który wkłada się do naczynia do sublimacji G[eber] A[lembik] na cztery do pięciu godzin i sublimuje cynober, który jest starannie oddzielany i resublimowany sam bez żadnego dodatku, nawet sześć razy. Następnie bierzesz cztery uncje wspomnianego cynobru i pół uncji złota przygotowanego jak w przepisie na płynne złoto i mieszasz jedno i drugie w kamiennym moździerzku przez kwadrans, aż wszystko będzie bardzo delikatnym proszkiem, następnie umieszczamy ten proszek w innym naczyniu, aby sublimował przez cztery lub pięć godzin, a cynober z Merkurego antymonu będzie ożywiony złotem i wspomniany kamień będzie doskonale przygotowany do wywołania cudownych efektów, a mianowicie w ludzkich ciałach. Bierzesz uncję wspomnianego kamienia,

WIECZNY KAMIEŃ

Powszechnie znane jest pojęcie Kamienia Filozoficznego lub eliksiru, który dawał możliwość przemiany metali nieszlachetnych w złoto, co – jak wiadomo – było celem działań alchemików. Alchemia, która dzięki Arabom dotarła w wieku XII do Europy, miała bezpośredni związek z greckim modelem geocentrycznego Kosmosu, w którym siedmiu planetom (Saturn, Jowisz, Mars, Słońce, Wenus, Merkury, Księżyc) odpowiadały metale, oraz z poszukiwaniem „pierwszej materii”³. Dalej z pojęciem czterech żywiołów (ziemia, powietrze, ogień i woda) i piątego – eteru wypełniającego Kosmos powyżej Księżyca. W końcu z pojęciem Makro- i Mikrokosmosu, czyli człowieka i czterech temperamentów, a w rezultacie medycyny humoralnej. Powstały w wyniku uniwersalnej transmutacji *lapis* miał leczyć wszelkie choroby dotykające człowieka, a także śmiertelność, był więc panaceum lub remedium. Działania, które miały doprowadzić do powstania Kamienia Filozoficznego, wymagały wtajemniczenia, a podstawowe składniki stanowiła siarka i rtęć, a także sól⁴.

Aby wykonać Wieczny Kamień według recepty przepisanej przez Marię Kazimierę, należało wziąć „dwie części rtęci pobranej z antymonu z Węgier, dwie części siarki antymonu... część kwiatu siarczanego”⁵ i zrobić z nich proszek

podzieloną na małe kawałki wielkości fasoli, i wkładasz je do małego kawałka delikatnej tkaniny lub czerwonego owocu sandałowca i robisz jak gdyby duży guzik, zawiązany sznureczkiem z czerwonego jedwabiu długości łokcia i zawieszasz się go w małej beczce napełnionej od 26 do 30 litrów wina znad Renu tak, aby wspomniany guzik sięgał połowy wina; później zamykamy naczynie, zostawimy to na 3 lub 4 dni, następnie wyciągamy z beczki rzeczony guzik, który odkładamy na bok, aby móc z niego korzystać w przyszłości. To wino, będąc napromieniowane mocą rzeczonego kamienia [słowo zamazane] podawane do obiadu i wieczery, gdy ktoś jest spragniony, ma moc usunięcia wszystkich złych właściwości krwi i oczyszczenia jej, a nawet leczyć wszelkiego rodzaju wewnętrzne niedożywienie, przywracając człowiekowi, niezależnie od wieku, pierwsze siły i zdrowie. Jeśli po dalszym naparze wspomniane małe części tego kamienia wydzielają złe opary wina i stały się czarne, należy je pozostawić w occie najmocniejszym, wtedy opadnie z nich osad i usuną na zewnątrz przypadkowe zanieczyszczenia. Kiedy wino jest prawie w całości wypite, wkłada się wspomniany kamień, czyli guzik do innego naczynia tak samo napełnionego winem, na taki sam czas pozostawiając go w zawieszeniu i nadal pije tak przygotowane wino do nieskończoności. Należy pamiętać, aby za trzecim lub czwartym razem użycia guzika należy go otworzyć i zważyć małe kawałki rzeczonego kamienia, żeby sprawdzić czy nadal waży uncję, bo na pewno będzie nieco brakowało i należy dorzucić owego kamienia, aby dopełnić do wagi uncję i dzięki tej zasadzie można dalej przygotowywać pożądaną ilość wina.

³ R. Halleux, *Przyjęcie alchemii arabskiej na Zachodzie*, [w:] *Historia nauki arabskiej 3. Technika, alchemia, nauki przyrodnicze i medycyna*, red. R. Rasheda, współpraca R. Morelon, tłum. J. Kozłowska, K. Pachniak, Warszawa 2005, s. 145, 157–158.

⁴ R. Kieckhefer, *Magic in the Middle Ages*, Cambridge 1989, s. 133–139; Z. Szydło, *Woda, która nie moczy rąk. Alchemia Michała Sędziwoja*, Warszawa 1997, s. 24; G.C. Anawati, *Alchemia arabska*, [w:] *Historia nauki arabskiej 3...*, op. cit., s. 120–130; M. Battistini, *Astrologia, magia, alchemia*, tłum. E. Morka, Warszawa 2006, s. 332; R.T. Prinke, *Zwodniczy ogród błędów. Piśmiennictwo alchemiczne do końca XVIII wieku*, Warszawa 2014, s. 174–176.

⁵ Zgodnie z dzisiejszą wiedzą wymienione składniki to: pierwiastki rtęć i antymon, siarczek antymonu i kwiat siarczany.

w kamiennym mózdzierzu. Nie wchodząc w zgodność tych określeń z dzisiejszą chemią, można przypuszczać, że nazwa „antymon” ma w omawianej recepcie związek z średniowieczną filozofią przyrody, „pierwszą materią”, a nie ze znanym pierwiastkiem. Jak pisał żyjący w wieku XV benedyktyński mnich z Erfurtu, Basilius Valentinus, autor dzieła *Triumfalny Wóz Antymonu*, jest to „Zarodek tej samej Macierzy i z tego samego źródła, z którego również powstało prawdziwe dzieło powszechne”⁶. W dalszej części recepty „rtęć z antymonu” została zastąpiona określeniem „Merkury z antymonu”, zgodnie z zasadą przyporządkowania metali kolejnym planetom, według systemu geocentrycznego⁷. Opisana recepta, której składniki stanowiły rtęć i siarka, wskazuje, że Wieczny Kamień to Kamień Filozoficzny.

Proszek z mózdzierza należało włożyć do naczynia służącego do przeprowadzenia sublimacji, które zostało określone literami G.A. Można je odczytać jako Geber Alembik, czyli naczynie zwane alembik z rurą odprowadzającą (*qar'* lub *anbīq dū hatm*), którego wynalazcą miał być Ğābir Ibn Hayyān, muzułmański alchemik (722–815), znany w średniowieczu jako Geber Latinus⁸.

W wyniku sublimacji prowadzonej przez pięć godzin otrzymuje się cynober, co w fazach powstawania Kamienia Filozoficznego oznaczało, że proszek jest w stanie płynnym. Poszczególne fazy w języku alchemików oznaczano bowiem kolorami: czarny – to substancja, biel – podgrzewanie, zieleń – utlenianie, żółć – osiągnięcie punktu topienia, czerwień – przejście w stan płynny⁹. Istnieje wiele niejasności, gdzie po raz pierwszy w literaturze alchemicznej opisano te fazy, poczynając od mitycznej postaci Agathodaimōna, którego dzieło miał cytować Zozimos z Panopolis, alchemik żyjący na przełomie wieku III i IV p.n.e. Ostatecznie opis faz znalazł się w *Turba philosophorum*, arabskim dziele alchemicznym datowanym na rok 900, przetłumaczonym na łacinę, a w ich wyniku miał powstać „kolor królewski” *farfur*, czyli purpura¹⁰.

Następnie, według omawianej recepty, otrzymany płyn należało starannie oddzielić i resublimować sześć razy, a do czterech uncji tego płynu dodać pół uncji płynnego złota¹¹. Mieszając to przez kwadrans w kamiennym mózdzierzu, otrzymuje się delikatny proszek, który umieszcza się w osobnym naczyniu i poddaje sublimacji przez cztery lub pięć godzin. W ten sposób powstaje kamień „przygotowany do wywoływania cudownych efektów [...] w ludzkich ciałach”.

⁶ B. Valentini, *Triumph Wagen Antimonii*, Nüttnberg 1676; Z. Szydło, *op. cit.*, s. 248, 249 przypis; R.E. Guiley, *The Encyclopedia of Magic and Alchemy*, New York 2006, s. 261 (Prima Materia). Określenie „antymon z Węgier” może łączyć się z zasadą przyporządkowania krajów różnym planetom.

⁷ Z. Szydło, *op. cit.*, s. 24.

⁸ G.C. Anawati, *op. cit.*, s. 122–125, 126–127; R.E. Guiley, *op. cit.*, s. 11, 149; R.T. Prinke, *op. cit.*, s. 183–189. Prawdopodobnie dzieła przypisywane Geberowi, zebrane w *Corpus Geberianum* wydany w roku 1541, były autorstwa franciszkanina Pawła z Taranto, żyjącego pod koniec wieku XIII.

⁹ M. Battistini, *op. cit.*, s. 320.

¹⁰ G.C. Anawati, *op. cit.*, s. 117–118, 127–128.

¹¹ *Aurum potabile*; R.T. Prinke, *op. cit.*, s. 205.

W dalszej części omawianej recepty opisany jest sposób użycia tego kamienia w celach leczniczych. Mianowicie uncję kamienia dzieli się na kawałki wielkości fasoli, zawija w cienką tkaninę lub wkłada do owocu sandałowca, umieszcza się w małej beczce wypełnionej 26 lub 30 litrami wina reńskiego i pozostawia na trzy lub cztery dni. „To wino, będąc napromieniowane mocą rzeczzonego kamienia podawane do obiadu i wieczerzy [...] ma moc usunięcia wszystkich złych właściwości krwi i oczyszczenia jej, a nawet leczyć wszelkiego rodzaju wewnętrzne niedyspozycje, przywracając człowiekowi, niezależnie od wieku, pierwsze siły i zdrowie”.

Z czasem wino może spowodować, że kamień zrobi się czarny, co zgodnie z fazami alchemicznymi oznaczonym kolorami wskazuje, że stał się on ponownie substancją. Kamienia można używać w nieskończoność, bo jest to Wieczny Kamień, ale w celu oczyszczenia należy go „pozostawić w occie najmocniejszym”, a ponadto sprawdzić jego wagę, która ma być równa jednej uncji.

GLAURA AUGURELLI

Postać o takim imieniu i nazwisku, umieszczona w tytule omawianej recepty, nie istnieje, znany jest natomiast Giovanni Aurelio Augurello (1441–1524), włoski poeta, autor słynnego dzieła *Chrysopoeia*, w którym jedną z bohaterek jest nimfa imieniem Glaura¹².

Augurello urodził się w Rimini, gdzie spędził swoje dzieciństwo. Będąc na studiach prawniczych w Padwie, znalazł się w otoczeniu Bernarda Bembo, ambasadora na dworach: hiszpańskim, austriackim i angielskim, a z czasem został nauczycielem jego syna Pietra. Wtedy też zaczęła się twórczość poetycka Augurella. W latach 1475–1476 przebywał we Florencji, gdzie kwitły *studia humanitatis* i filozofia późnego platonizmu. Nawiązał kontakt z takimi humanistami, jak: Marsilio Ficino, Angelo Poliziano i Cristoforo Landino. Kolejne lata, 1476–1484, spędził w Padwie. Profesorem filozofii naturalnej na tamtejszym uniwersytecie był Ermolao Barbaro (1454–1493), dzięki któremu Augurello zainteresował się alchemią. W latach 1486–1499 przebywał w Treviso, a jego protektorem został poeta Niccolo Franco. Lata 1499–1509 spędzał między Treviso a Wenecją, pełniąc m.in. funkcję kanclerza Marca Gabriele w Feltre koło Treviso. Między rokiem 1509 a 1515 mieszkał w Wenecji, pracując jako nauczyciel lokalnych patrycjuszów; to wtedy ukończył poemat *Chrysopoeia*, nad którym pracował prawdopodobnie od roku 1503¹³. Ostatnie lata życia, 1515–1524, Augurello

¹² R.E. Guiley, *op. cit.*, s. 26; R.T. Prinke, *op. cit.*, s. 274–275; *Dictionary of Gnosis et Western Esotericism*, red. W.J. Hanegraaff, współpraca A. Fraivre, R. van der Brock, J.-P. Brach, Boston–Leiden 2006, s. 48, 320, 438; M. Soranzo, *Giovanni Aurelio Augurello (1441–1524) and Renaissance Alchemy. A Critical Edition of Chrysopoeia and other Alchemical Poems with an Introduction English Translation and Comentary*, Leiden 2020, s. 1–76.

¹³ G.A. Augurelli *Chrysopoeia libri III et Geronticon liber primus impressit S. Luerensis 1515*; M. Soranzo, *op. cit.*, s. 13–20, 33, 44, 46, 48.

spędził w Rzymie – ofiarował wtedy swoje dzieło papieżowi Leonowi X, następnie udał się do Wenecji, a w końcu do Treviso, gdzie zmarł¹⁴.

Chrysopoeia to oparty na mitologicznych opowieściach greckich literacki opis procesu alchemicznego, którego wynikiem było otrzymanie Kamienia Filozoficznego. Proces ten rozpoczął się wiosną i trwał trzy lata. Humanistyczne wykształcenie Augurella pozwoliło mu sięgnąć do dzieł Wergiliusza, Owidiusza i Lukrecjusza. Wiedzę alchemiczną czerpał Augurello z *Summa Perfectionis* Gebera, *De mineralibus* św. Alberta Wielkiego oraz *Testamentum*, dzieła łączonego niesłusznie z katalońskim mistykiem Rajmundem Lullem (ok. 1232 – ok. 1315)¹⁵.

Alchemiczny poemat *Chrysopoeia*, napisany łacińskim heksametrem, składa się z trzech ksiąg. W pierwszej autor opisuje proces powstawania złota z rtęci i siarki w naczyniu, jakim jest Ziemia. W księdze drugiej odwołuje się do takich dzieł, jak: pseudo-Arystotelesowski *Secretum secretorum*, Johna Dastina *Epistola boni viri*, do *Rosarius* i *De secretis*, a także *Pretiosa margarita novella*, traktatu, którego autorem jest czternastowieczny alchemik włoski Pietro Antonio Boni (Petrus Bonus). Językiem poetyckim przedstawia cały proces alchemiczny, a kolejne fazy tego procesu oznacza kolorami: białym (podgrzewanie) i czerwonym (uzyskanie stanu płynnego). W księdze trzeciej autor powraca do tematu Kamienia Filozoficznego, tym razem odwołując się do dzieł *De consideratione quintae essentiae* i *De lucis* Johanna de Rupescissa (Jean de Roquetaillade, ok. 1310–1366), franciszkanina z Aurillac, alchemika. Znowu posługuje się kolorami, a więc bielą i czerwienią¹⁶.

W każdej z trzech ksiąg poematu *Chrysopoeia* występuje także opowieść mitologiczna. W księdze pierwszej (w. 196–250) opisana jest historia Lynkeusa, uczestnika wyprawy po złote runo. Podczas sztormu uratowała go nimfa Aretuza i nereidy, dzięki którym dostał się do wnętrza Ziemi, gdzie mógł obserwować, jak Acheloos formuje metale. Dla tytułu omawianej recepty w *Księdze kabał...* ważna jest opowieść zawarta w księdze drugiej (w. 259–282). Augurello opisuje tam bowiem grotę, w okolicach Treviso, w której żyje nimfa Glaura¹⁷.

Można przypuszczać, że nimfa Glaura, postać nieznaną w mitologii greckiej, to inna nazwa Kamienia Filozoficznego. Według kolejnego mitycznego mędrca i alchemika Hermesa Trismegistosa „Kamień jest kamieniem i nie jest Kamieniem”, a „pochodzi [...] od Wszystkiego, które jest jednocześnie Bogiem i tym, co Bóg stworzył [...] z wszystkich substancji mineralnych i metali”¹⁸. Parafrazując to zdanie, Basilius Valentinus pisał o Kamieniu Filozoficznym:

¹⁴ M. Soranzo, *op. cit.*, s. 67–68, 72.

¹⁵ D. Kahn, *Alchemical Poetry in Medieval and Early Modern Europe: A Preliminary Survey and Synthesis. Part I. Preliminary Survey*, „Ambix”, t. 57, 2010, nr 3, s. 249–274; M. Soranzo, *op. cit.*, s. 52.

¹⁶ M. Soranzo, *op. cit.*, s. 49–52.

¹⁷ *Ibidem*, s. 52–54.

¹⁸ G.C. Anawati, *op. cit.*, s. 118.

To jest Kamień i nie Kamień
 Na którym cała Sztuka polega [...]
 Nie znajdziecie go na ziemi, bo tam wcale nie wzrasta
Rośnie tylko w grotach górskich,
 Cała ta Sztuka od niego zależy
 Bo ten, kto ma tę rzecz wyparowaną,
 Ten ma złoty blask czerwonego Lwa¹⁹.

Poemat *Chrysopoeia* Augurella zyskał wielką popularność. W latach 1548 i 1549 został dwukrotnie przełożony z łaciny na język francuski, a następnie na niemiecki²⁰. Anonimowy przekład dzieła Augurella na angielski był cytowany przez angielskich alchemików, takich jak Gilles de Wés (zm. 1535), nauczyciel na dworze Henryka VIII, i George Starkey (1628–1665), który pisał pod pseudonimem Eirenaeus Philalethes, a nawet wzbudził zainteresowanie Newtona²¹. Popularność Augurella w Anglii rzuca światło na informację przy nazwisku tego rodowitego Włocha, że jest to filozof angielski. Maria Kazimiera zapisała ją w języku zbliżonym do polskiego, co nie powinno dziwić, gdyż królowa w swoich francuskich listach tytuły wymienianych osób pisała zawsze po polsku²². Nazw polskich używała także, gdy opisywała dręczące ją choroby, wtrącała nawet całe zdania, których pisownia polska, podobnie jak stosowana przez nią pisownia francuska, jest właściwie zapisem fonetycznym, niezgodnym nawet z ortografią XVII/XVIII w.²³

Powstaje pytanie, czy Maria Kazimiera, przepisując receptę, знаła cały kontekst zawarty w tytule, a więc opowieść o Kamieniu Filozoficznym i alchemiczny poemat Augurella. Z listów królowej wdowy pisanych z Rzymu do syna Jakuba wynika, że zarówno ona, jak i jej synowie cierpieli na wiele dolegliwości.

¹⁹ Z. Szydło, *op. cit.*, s. 250.

²⁰ *Facture de l'or, trois livres par Jean Aurel Augurel*. Traduit de latin en françoys P. de Trouurs, Lyon 1548; *Les Trois Livres de la Chrysopée, c'est-à-dire l'Art de faire l'or...* traduits de J.A. Augurel, par F. Haber de Berry 1549–1550 Paris; R.T. Prinke, *op. cit.*, s. 587–595; M. Soranzo, *op. cit.*, s. 68–69.

²¹ M. Soranzo, *op. cit.*, s. 68–69.

²² *Listy Marii Kazimiery z Archiwum Sobieskich w Oławie*, t. 1: *Listy do synów z lat 1696–1704*, oprac. i red. nauk. A. Leyk i J.J. Sowa, Monumenta Sobiesciana I, Warszawa 2019, List nr 43, s. 258; *Listy Marii Kazimiery z Archiwum Sobieskich w Oławie*, t. 2: *Listy do synów z lat 1697–1704*, oprac. A. Czarnecka, tłum. R. Zaborowski, Monumenta Sobiesciana II, Warszawa 2021, Listy nr 50, 54, 56, 79, 82, 84, 92, s. 172, 186, 188, 206, 284, 298, 307, 328.

²³ *Listy Marii Kazimiery...* t. 1, Listy nr 44, 49, 53, 54, 58, s. 258, 268, 344; *Listy Marii Kazimiery...* t. 2, Listy nr 49, 54, 63, 72, 81, 84, s. 168, 192, 230, 260, 290, 306; A. Leyk, *Nota edytorska*, [w:] *Listy Marii Kazimiery...* t. 1, s. 50–52; A. Czarnecka, *Nota edytorska*, [w:] *Listy Marii Kazimiery...* t. 2, s. LXIX.

Królowa starała się temu zaradzić, przepisując rozmaite panacea²⁴. Kamień Filozoficzny był jej znany, chociaż zastrzegła w liście do Jakuba, że nie umie go robić, a z kontekstu wynika, że nie chodziło jej o środek leczniczy, ale sposób na otrzymanie złota²⁵.

Rękopisy, które znajdują się w *Księdze kabał...*, a także listy przeczą obiegowym opiniom o Marii Kazimierze. Ukazują ją jako osobę głęboko zakorzoną w sposobie myślenia elit z przełomu XVII i XVIII w. Niemal od pierwszych dni swojego pobytu w Rzymie weszła w krąg osób związanych ze *studia humanitatis*, „wtajemniczonych” w idee mitycznego Hermesa Trismegistosa, a więc w magię naturalną i kabałę. Już 16 września 1699 r. została przyjęta do Accademia dell’Arcadia (Akademia Arkadyjska) i otrzymała imię Amirisca Telea. W krótkim czasie zaproponowała, aby spotkania Akademii raz w roku odbywały się u niej w pałacu, obecnym pałacu Odescalchi. Pierwsze odbyło się w rocznicę powstania tego stowarzyszenia, 5 października 1699 r.²⁶

W swoich działaniach mecenasowskich na polu nauki i sztuki Maria Kazimiera świadomie naśladowała królową Krystynę Szwedzką, mimo że nie dorównywała jej wykształceniem. Krystyna z rodu Wazów, która zmarła w Rzymie 10 lat przed przybyciem do tego miasta polskiej królowej wdowy, musiała być jej bliska, gdyż jako panna d’Arquien wychowała się na dworze Ludwika Marii Gonzagi, żony dwóch polskich władców pochodzących z tej dynastii. Wzorując się na królowej Krystynie, Maria Kazimiera starała się ustalić zasady ceremoniału związanego ze swoim pobytom w Rzymie²⁷. Kiedy urzędowała przyjęcie dla członków Akademii Arkadyjskiej, starała się naśladować królową Krystynę²⁸.

Pobyt w Rzymie królowej Krystyny Szwedzkiej był wielokrotnie opisywany we włoskiej literaturze naukowej²⁹. Jak wiadomo, Krystyna zwana Minerwą Północy była mecenasem nauki i sztuki. Należała do Accademia Reale i do Accademia degli Umoristi, pasjonowała ją filozofia okultystyczna, astrologia, alchemia, transmutacja metali i Kamień Filozoficzny, a także medycyna spagiryiczna,

²⁴ *Listy Marii Kazimiery...* t. 2, List nr 82, s. 297. Maria Kazimiera wspomina, że królewicz Jakub ma „cierpką krew”. H. Widacka, *Zdrowie i niezdrowie królowej Marysienki*, 20.03.2008, https://www.wilanow-palac.pl/zdrowie_i_niezdrowie_krolowej_marysienki.html.

²⁵ *Listy Marii Kazimiery...* t. 2, List nr 83, s. 305.

²⁶ F. Boni. E. Śnieżyńska-Stolot, *op. cit.*, s. 68–71.

²⁷ *Listy Marii Kazimiery...* t. 1, List nr 38, s. 239; *Listy Marii Kazimiery...* t. 2, Listy nr 8, 18, s. 25, 55; J. Kodzik, *Śladami szwedzkiej królowej Krystyny – ceremoniał Marii Kazimiery w Rzymie 1699 roku*, 27.11.2020, https://www.wilanow-palac.pl/sladam_i_szwedzkiej_krolowej_krystyny_ceremonial_marii_kazimiery_w_rzymie_1699_roku.html.

²⁸ *Listy Marii Kazimiery...* t. 2, Listy nr 8, s. 25.

²⁹ V. Nigrisoli Wärnhjelm, *Gli studi italiani sulla regina Cristina de Svezia negli ultimi cinquant’anni*, [w:] *Studi di italianistica nordica*, red. S. Rosatti, M. Gargiulo, M. Hagen, 2014, s. 355–376.

czyli wykonywanie leków ziołowych według procedury alchemicznej³⁰. W swoim pałacu miała własne laboratorium³¹. W kręgu królowej Krystyny znajdowali się alchemicy Giuseppe Francesco Borri (1627–1695), Massimiliano Savelli markiz Polombara (1614–1680) oraz alchemik i poeta Francesco Maria Santinelli (1627–1697), autor poematu alchemicznego *Lux obnubitata suapte natura refulgens, Vera de lapide philosophico theorica metro italico descripta et ab Auctore Innominato commenti gratia ampliata*, wydanego w Wenecji w roku 1666³². Zatrudniała oczywiście lekarzy. Jednym z nich był Cesare Macchiati (1597–1675), ale szczególnie ważną postacią był Romolo Spezioli (1642–1723), profesor medycyny praktycznej na uniwersytecie rzymskim La Sapienza, który interesował się zastosowaniem Kamienia Filozoficznego do celów medycznych³³. Był on na dworze Krystyny Szwedzkiej aż do jej śmierci 10 kwietnia 1689 r., wymieniony jest w jej testamencie³⁴. Spezioli był także lekarzem kardynała Giovanniego Francesca Albaniego, przyszłego papieża Klemensa XI, z którym Marię Kazimierę łączyły serdeczne stosunki w początkowych latach jego panowania³⁵.

Wszystko to wskazuje, że Maria Kazimiera знаła cały kontekst przepisanej recepty. W listach pisanych do syna pojawiają się wzmianki o lekarstwach, które królowa wdowa nazywała remedia (*les remèdes*) lub „remedia majowe” (*les remèdes du mois de mai*)³⁶. Może chodzi o omawianą receptę, gdyż według poematu *Chrysopoieia* proces powstawania Kamienia Filozoficznego miał rozpocząć się właśnie na wiosnę.

³⁰ F. Zurlini, *Romolo Spezioli (Fermo 1642–Roma 1723) un Medico Fermano nel XVII secolo a Roma*, Roma 2000, s. 194; M.P. Donato, *Idiomi distranieri a Roma: Cristina di Svezia-Minerva e la sua accademia*, [w:] *Linguaggi del potere nell'età barocca, donne e sfera pubblica* (I libri di Viella, 90) Roma 2011, s. 230, 246; M.F. Iove, *Christine de Suède entre atomisme et philosophie hermétique dans les Dialoghi eruditi de Guiseppe Guisto Guaccimanni*, „Revue d'Histoire Nordique” 2018, nr 24, s. 185–206.

³¹ V. Nigrisoli Wärmhjelm, *op. cit.*, s. 366.

³² D. Kahn, *op. cit.*, s. 269; R.T. Prinke, *op. cit.*, s. 647.

³³ F. Zurlini, *op. cit.*, s. 15, 33–70; *Cristina di Svezia e Fermo*, red. V. Nigrisoli Wärmhjelm, Fermo 2001, s. 105–109; V. Nigrisoli Wärmhjelm, *op. cit.*, s. 367; M.F. Iove, *op. cit.*, s. 206.

³⁴ F. Zurlini, *op. cit.*, s. 54–56.

³⁵ *Listy Marii Kazimierzy...* t. 1, s. 77, 105, 187, 272, 276; t. 2, s. 85, 97, 121, 249, 271; M. Komarzyński, *Piękna królowa Maria Kazimiera d'Arquien-Sobieska*, Kraków 1995, s. 280–281; F. Zurlini, *op. cit.*, s. 70.

³⁶ *Listy Marii Kazimierzy...* t. 1, List nr 28, s. 187; *Listy Marii Kazimierzy...* t. 2, List nr 75, 272, s. 270, 272.

ANEKS³⁷

(k. 125r)

La Pierre Eternelle ou soit la Glaura Augurelli Philosofi Angli

Vous prenez deux parties du Mercure tiré de L'antimoine d'Hunguerie, deux parties de soufre d'antimoine tiré des scories du régule du dit antimoine, et une partie des fleures de soufre, l'on mesle le tout ensemble, dans un mortier de pierre, avec le pilon de bois de buy, et on en fait une seule poudre, laquelle on met dans un vase sublimatoire, et l'on faite sublimer G.A.³⁸ pendant quatre à cinque heures, et il sublimera le cinabre, le quel on separe avec diligence et on le fait resublimer de soy meseme sans aucune addition, jusq'ua six fois. Apres cela vous prenes quatres unces du dit cinabre, et demy once d'or préparé comme dans la recepte de l'or potable, et on mesle l'un et l'autre ensamble dans le mortier de pierre pendant un quart heure, jusque a ce que le tout soit en poudre tres subtile, alors on met cette poudre dans un autre vase a sublimer pendant quatre ou cinque heures, et le cinabre du Mercure d'antimoine (k. 125v) sera anime avec l'or, et, la pierre susdite sera parfaitement préparée a faire des merueilleux effectes dans les corps humains a savoir.

Vous prenez la quantité d'un once de la dicte pierre faite en petite morceaux de la grosseur d'une feve, et vous les mettes dans une petite piece de linge subtil ou de sandal rouge, et vous en faites comme un gros bouton, lié avec de la soy et avec un petit cordon de soy rouge de la longueur d'une *hosne*³⁹, et l'on le suspend dans un petit tonneau remply de 26. jusqu'a 30. pintes de vin du Rhein, de maniere que le dit bouton arrive a la moitié du vin; apres l'on bouche le vase et on laisse la chose comme ca pendant 3. ou 4. jours, et ce temps passé l'on tire dehors du tonneau, le dit bouton, le quel on met a part pour s'en servir a l'advenir. Ce vin donc estant irradié par la vertu de la dicte pierre estant [słowo zamazane], a diné, et a suoppé, et lorsque l'on a soif, il a la vertu de oster toutes les mauvaises qualités du sang, et de la purifier, et mesme de guerir toute sorte d'in dispo (k. 126r) sition interieure, retablissant l'homme quoy qu'aagé dans sa première force et santé [znak odsyłacza]. Lors que le vin est quasi tout consumé l'on met la susdite pierre on bouton dans un autre vase rémpley de vin de mesme que le premier, et ont fait la suspension susditte pour le dit temps, et on continue a boire le dit vin préparé et ainsi à l'infiny. Il faut observer, qu'a la troisieme, ou a la quatrieme fois que le bouton aura servy il faut l'ouvrir, et peser les petit morceaux de la dicte pierre s'ils ont tout le poids de l'once, car il y manquera quelque peu de chose, alors il leur faut ajoutter tant de la dicte pierre a part réservée qu'il faut pour accomplir l'once toute entiere et par cette règle l'on peut continuer a préparer la quantité de vin l'on voudra. [znak odsyłacza] Si dans la suite des infusions les dittes petites parties de cette pierre ensem tirer les mauvaises vapeurs du vin et fussent devenues noires, il faut, alors le laisser dans le vinaigre du plus guagliard, et il feront la déposition de leurs impuretés extérieurs et accidentelles.

³⁷ Tekst francuski został uwspółcześniony zgodnie z zasadami dzisiejszej ortografii i interpunkcji, pozostawiono natomiast oryginalną składnię i gramatykę. Kierowano się zasadami wydawniczymi zawartymi w *Listy Marii Kazimiery...* t. 1, *op. cit.*, s. 50–52.

³⁸ Geber Alambic (fr.)

³⁹ Zapis fonetyczny słowa *l'aune*, czyli łokieć, jednostka miary.

EWA ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT

LA PIERRE ETERNELLE OU SOIT LA GLAURA AUGURELLI PHILOSOFI ANGLI.
THE MYSTERIES OF THE RECIPE IN *THE QUEEN SOBIESKA'A BOOK OF*
KABBALLAH, MANUSCRIPT NO. 2284 OF THE JAGIELLONIAN LIBRARY

Key words: Maria Kazimiera Sobieska, the Philosophers' Stone, Giovanni Aurelio Augurello, Lynceus, the Glaura nymph.

SUMMARY

The article discusses one of the recipes included in manuscript no. 2284 held by the Jagiellonian Library (card 125r-126r), rewritten in French by Maria Kazimiera Sobieska. The manuscript contains various recipes including those gathered and rewritten by the queen widow herself while she was in Rome from 1699 to 1714. The title includes the words *La Pierre Eternelle*, that is the Philosopher's Stone, hereafter *Glaura Augurelli*, which should be understood as the name of the Glaura nymph, a character in the poem titled *Chrysopoeia* by Giovanni Aurelio Augurello (1441–1524), an Italian poet, mistakenly called *Philosofi Angli*, due to Augurello's popularity in this country. These last words were written in the language similar to Polish, which was common in Maria Kazimiera's writings. The recipe contains a formula for the Philosopher's Stone, which alchemists considered a means to obtain gold, but was also regarded as a remedy for all diseases. The *Chrysopoeia* poem describes the Philosopher's Stone creation process, the mythological history of Lynceus, the participant in the quest for the Golden Fleece, and the Glaura nymph is another name for the Philosopher's Stone. The discussed recipe, as well as the cabbalistic and numerological works gathered in the manuscript no. 2284 by Maria Kazimiera, contrary to popular opinion, presents her as a person deeply rooted in the elitist mindset of the turn of the 17th c. During her stay in Rome, she, like *Krystyna Szwedzka*, entered the circle of persons associated with *studia humanitatis*, and on the 16th September 1699 was admitted to the *Accademia dell'Arcadia* where she was renamed *Amirisca Telea*.